

Asia: VN/25525/2023

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lausunnonantajan lausunto

Saate lausunnolle ja/tai koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

Demokratiaohjelma, koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

Demokratiaohjelma on asiakirjana erittäin tärkeä, erityisesti juuri 2020-luvun puolivälin yhteiskunnassa. Takana on yli 15 vuoden tärkeä kehitystyö demokratian ja osallistumisen vahvistamiseksi sekä uusien demokratian tunnistamis- sekä toteutusmuotojen löytämiseksi ja yhteiskunnallisen yhteistyön mahdollistamiseksi, nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa. Ja nyt on vähintään yhtä tärkeää katsoa eteenpäin.

Demokratiaohjelman luonnoksessa nostetaan lähtökohtina esiin tosiasiat, joiden mukaan demokratia edellyttää toteutuakseen edelleen puolustamista ja arvojen vahvistamista vahvistavia tekoja. Osallisuus, ei toteudu, eriarvoistuminen uhkaa syventyä, luottamus rapautua ja keskustelukulttuuri on muuttunut kärkeväksi ja jopa syytteleväksi. Näistä on helppoa olla samaa mieltä. Ohjelman suunnitelmat demokratian ja osallisuuden vahvistamiseksi ovat tärkeitä.

Erittäin merkittävien, kansainvälisten demokratiahaasteiden kokonaisuudessa demokratiaa tulee tarkastella kokonaisvaltaisesti, sen eri osa-alueet huomioiden. Esimerkiksi suomalaiselle demokraattiselle järjestelmälle vahvalla ja toimivalla kansalaisyhteiskunnalla on valtava merkitys. Suomalainen demokratia rakentuu kaikkein vahvimmin sille, että asioista jotakin mieltä olevat tai saman asian tärkeäksi kokevat ihmiset voivat kokoontua yhteen, perustaa yhdistyksen ja ryhtyä vaikuttamaan asian edistämiseksi toivottuun suuntaan. Samalle mallille rakentuu myös poliittinen toimintajärjestelmämme.

Suomalaisten kansalaisjärjestöjen keskeinen tehtävä on ollut välittää edustamiensa kansalaisten kokemukset ja ääni julkiseen valmisteluun ja poliittiseen päätöksentekoon. Kaikissa demokraattisissa yhteiskunnissa lähtökohtana on, että julkinen valta haluaa kuulla kansalaisiaan ja myös heidän kriittisiä ääniään, jotta yhteiskunnasta saadaan mahdollisimman hyvin kaikki sen jäsenet ja heidän tarpeensa huomioiva. Jotta tämä olisi mahdollista, julkisen vallan tulee, ja kannattaa, mahdollistaa tämä myös rahoittamalla järjestöjen toimintaa. Sitä haluavat myös kansalaiset itse. Kyse on myös luottamuksen rakentamista yhteiskunnassa.

Kyse on suomalaisen järjestelmän omasta erityispiirteestä, jolle toki löytyy verrokkeja muualtakin, mutta joka on täysin vertaansa vailla oleva voimavara ja mahdollistaja juuri Suomessa. Tämä näkyy jo siinä, että kun 2000-luvun ensimmäisinä vuosina ryhdyttiin kokoamaan osaksi hallitusohjelmatyötä kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaa, jonka taustalta syntyi nykyinen demokratiatyö, puhuttiin siitä alun perin myös ”kolmannen sektorin politiikkaohjelmaksi”. Eikä vähiten siksi, että kolmannen sektorin toimijat, pääosin järjestöt, olivat koko aloitteen takana.

Takuusäätiö on huolissaan siitä, miten vähän nyt esillä oleva demokratiaohjelma huomioi tämän toiminnan ja sen vahvistamisen tärkeyden osana demokratiakokonaisuuden vahvistamista. Kyse on kuitenkin kaikkein vahvimasta demokratian toteutumisen muodosta. Kansalaisten omaehtoisesta toiminnasta yhteiseksi hyväksi. Sen ohella pitää toki huomioida myös esim. poliittisiin mielipiteisiin pohjautuvan järjestelmän tärkeys sekä järjestymättömän, demokraattisen yhteistoiminnan merkitys. Ne kaikki ja niiden mahdollistaminen ja vahvistaminen ovat demokratian olennaisimmat toteutusedellytykset.

Takuusäätiön käsityksen mukaan nyt esillä oleva työ näyttää kuitenkin toisenlaisia signaaleja. Kansalaisjärjestötoiminta on rajautunut luonnoksen ulkopuolelle ja herättää erityisen huolen siitä, mikä asema järjestäytyneellä kansalaisyhteiskunnalla ajatellaan olevan suomalaisessa demokratiassa tulevaisuudessa. Etenkin, kun samaan aikaan ilmassa on ollut myös vahvoja viitteitä yrityksistä saada kansalaisjärjestöjen ja -yhteiskunnan toiminta aiempaa vahvemmin julkisen ohjaukseen. Tämä ei ole demokratian perusedellytyksenä olevan autonomisen kansalaisjärjestötoiminnan toteutumisedellytysten näkökulmasta hyväksyttävää.

Kysymys on myös autonomisen kansalaistoiminnan toteutumisedellytysten turvaamisesta. Ja ennen kaikkea kaikkien kansalaisten yhteisten julkisten resurssien suuntaamisesta kansalaisten omaehtoiseen toimintaan. Kun rahapeliteiminnan tuottojen ja järjestöjen rahoituksen välinen yhteys nähtiin tärkeäksi katkaista, siirryttiin järjestöjen rahoituksessa, parlamentaarisen sopimuksen mukaisesti suoraan budjettirahoitukseen vuoden 2024 alusta. Järjestöjen näkökulmasta tämän piti tarkoittaa lähinnä teknistä muutosta rahojen alkuperän suhteen. Nyt näyttää kuitenkin siltä, että autonomisen ja demokraattisen kansalaistoiminnan toteutumisperiaatteiden vastaisesti yhteiskunnallisessa keskustelussa on vahvistanut oletukset, että järjestöjen tulisi julkisilla avustuksilla toimiessaan toteuttaa lähinnä julkisen vallan niille asettamia tehtäviä.

Kyse on merkittävästä muutoksesta, joka romuttaa demokraattisen ja autonomisen kansalaistoiminnan perusedellytyksen siitä, että julkisin avustuksin vain luodaan edellytykset toimivalle demokratialle ja elinvoimaiselle järjestötoiminnalle eikä pyritä ohjaamaan sitä.

Kansalaisjärjestöjen valtionavustukset ovat olleet Petteri Orpon hallituksen toimintakauden aikana poikkeuksellisen rajun muutoksen kohteena. Esimerkiksi sosiaali- ja terveysjärjestöjen julkisista avustuksista on leikkautumassa kolmannes. Kyse on siitä, mihin poliittinen päätöksentekijä haluaa rahaa käyttää. Nyt suunniteltu ja toimeenpanossa oleva taloudellisen toimintaympäristön muutos johtaa väistämättä merkittävään kansalaisyhteiskunnan uudelleenmuovautumiseen. Leikkausten tuloksena moni järjestö lopettaa toimintansa, supistaa sitä merkittävästi tai suuntaa kokonaan uudelleen. Leikkauspäätökset vaikuttavat ensisijaisesti niiden ihmisten elämään, jotka ovat järjestön kohderyhmänä.

Järjestäytynyt kansalaisyhteiskunta on ollut viime vuosina haastettuna monessa maassa, ja yllättäen myös Euroopassa. Pohjoismaat ovat olleet kansainvälisissä demokratiavertailuissa vapaan kansalaisyhteiskunnan esikuvia. Tätä suomalaisen yhteiskunnan tulee ehdottomasti vaalia ja puolustaa. Järjestäytynyt kansalaistoiminta on olennainen demokratian osa, edustuksellisen demokratian, suoran demokratian ja epämuodollisen osallistumisen rinnalla.

Sosiaali- ja terveysministeriö antoi syyskuussa 2024 linjauksensa sosiaali- ja terveysjärjestöjen julkisten avustusten leikkauksista vuodelle 2025. Leikkaukset kohdistuvat voimakkaasti järjestöjen edunvalvontaan ja vaikuttamistyöhön. Nimenomaan siihen työhön, jolla järjestöt välittävät kansalaisten ääntä valmistelijoille ja päätöksentekijöille. Tämä on osoitus uusista toimintakäytännöistä, jotka tahtoen tai tahtomattaan heikentävät demokratian perustoteutumisedellytyksiä.

Takuusäätiön näkemyksen mukaan nyt lausuttavana olevaa demokraatiohjelmaa tulee ehdottomasti muuttaa siten, että kansalaisten omaehtoinen järjestötoiminta, sen rooli ja toimintaedellytykset tulee nostaa vahvasti näkyville osana ohjelmaa ja sen toteutusta.

LUKU 3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjalus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus ja -viestintä,
- äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen,
- kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,
- yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.

-

Tavoitelinjaus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- yhteistyö ja vuorovaikutus valtioneuvoston, hyvinvointialueiden ja kuntien, kirjastojen, koulujen, oppilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken,
- lapsi- ja nuoriystävällisen, saavutettavan, ymmärrettävän ja puoluepoliittisesti neutraalin tiedon tuottaminen ja viestintä vaaleista, eri hallintotasojen tehtävistä, puolueiden arvoista ja äänestämisestä niissä kanavissa missä lapset ja nuoret viettävät aikaansa ja osana demokratiakasvatusta.

-

LUKU 3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kuntalain ja hyvinvointialuelain toimivuuden arviointi nuorisovaltuustoja koskevien säännösten osalta,
- tuki ja koulutus kuntien, hyvinvointialueiden sekä koulujen ja oppilaitosten henkilöstölle niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa.

-

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistumisen merkityksen painottaminen avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisessä,
- viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen,
- jo olemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen rakenteiden tehokkaampi hyödyntäminen valmistelussa ja päätöksenteossa,
- hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen,
- osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, mittaamisen ja seurannan kehittäminen sekä sidosryhmäviestintä osallistumisen tuloksista.

-

LUKU 3.3 Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinointia ja seurantaa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoinnin ja seurannan kehittämistyö yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten toimijoiden, kuten Opettajankoulutusfoorumin, yliopistojen ja korkeakoulujen, Opetushallituksen sekä vapaan sivistystyön toimijoiden kanssa,
  - mitattavissa olevan seurantatiedon kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien, opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa määriteltyjen oppimistavoitteiden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa.
-

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- jo olemassa olevien hyvien käytäntöjen, materiaalien ja menetelmien skaalaaminen ja levittäminen valtakunnallisesti varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle
- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten sidosryhmien, kuten kolmannen sektorin toimijoiden, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden kanssa.

-

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- siviilipalveluskoulutuksen, kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation sekä varusmiespalveluksen opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelu demokratia- ja osallisuusteemojen näkökulmista.

-

LUKU 3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- uudenlaisten, valtakunnallisten osallistumisen ja vaikuttamisen keinojen ja rakenteiden kehittäminen ja testaaminen,
- jo olemassa olevien osallistumisen rakenteiden vakiinnuttaminen,

- digitaalisten vaikuttamiskanavien lapsi- ja nuorisoystävällisyyden parantaminen ja niiden tunnettuuden lisääminen,
- hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa.

-

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- niin sanotun puntaroivan demokratian menetelmien, kuten kansalaisraatien tai -paneelien, sekä dialogisten menetelmien käyttöönotto valtioneuvoston strategisten linjausten valmistelussa ja osana olemassa olevia kuulemisen ja osallistumisen kanavia,
- kansallisten dialogien mallin jatkokehittäminen, dialogien toteuttaminen ja niiden tulosten parempi hyödyntäminen,
- paikallisesti ja alueellisesti kehitettyjen hyvien dialogikäytäntöjen ja -mallien levittäminen valtakunnallisesti,
- eduskunnan, hyvinvointialueiden ja kuntien kannustaminen puntaroivan keskustelun käyttämiseksi päätöksentekonsa tukena.

-

LUKU 3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- hyvinvointialueuudistuksen vaikutusten arviointi asukkaiden ja palvelunkäyttäjien tosiasiallisiin osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin kunnissa ja hyvinvointialueilla sekä alueelliseen yhdenvertaisuuteen,

- alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

-

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- hyvinvointialueiden ja kuntien välisen rajapinnan sekä ministeriöiden välisen työnjaon selkeyttäminen alueellisen ja paikallisen demokratian ja osallistumisen edistämiseen liittyen,
- asukkaiden osallistumisen tarkasteleminen johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa,
- tietopyynnön sekä kuntalais- ja hyvinvointialuealoitteen tunnettuuden, käytön ja kehittämisen selvittäminen,
- demokratiaosaamisen lisääminen julkisissa palveluissa.

-

LUKU 3.6 Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiapolitiikan nykyistä tiiviimpi ja systemaattisempi koordinaatio suhteessa esimerkiksi hallinto-, tieto-, media- ja teknologiapolitiikkatoimiin,
- yhteistyö akateemisen tutkimuksen kanssa demokratiapolitiikan tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.

-

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seurantaa ja läpinäkyvyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kansallisen demokratiaindikaattorityön kehittäminen,
- osallistuminen Suomen demokratian tilan arviointi- tai auditointityöhön yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa,
- hallituksen demokratiapoliittisista toimenpiteistä ja niiden vaikuttavuudesta viestiminen avoimesti, saavutettavasti ja läpinäkyvästi.

-

LUKU 3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiatoimien jatkumon, hyvän hallinnon ja avoimuuden kehittämisen sekä vaaliturvallisuustyön syventämisen edistäminen EU:ssa,
- tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti,
- aktiivinen vaikuttaminen Euroopan neuvoston roolin kehittämiseen demokratiakysymyksissä,
- osallistuminen Team Europe Democracy -aloitteeseen,
- kehitysyhteistyömäärärahan kohdentaminen strategisesti demokratian, oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien vapaan toimitilan tukemiseksi huomioiden erityisesti niin kutsuttujen tasapainottavien tai vastapainojen instituutioiden toimintaa.

-

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinoitua ja kansainvälisten demokratiasuosituksien toimeenpanon seurantaa kansallisella tasolla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- valtioneuvoston kansainvälisten demokratia-asioiden koordinaatiojärjestelmän perustaminen,
- kansainvälisten valvontaelinten ja järjestöjen suositusten kansalliseen toimeenpanoon panostaminen.

-

1 Tilannekuva: Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa

Yleiset huomiot

-

Esitetty tilannekuva on ajantasainen, perustuu tutkittuun tietoon ja antaa kattavan kuvan demokratian tilasta kansainvälisesti ja Suomessa

4

Tilannekuva toimii hyvänä taustoitukseksi periaatepäätöksessä esitettyihin linjauksiin

2

2 Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa

Yleiset huomiot

-

3 Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön

Yleiset huomiot

-

Pantzar Juha
Takuusäätiö sr.